

ROKODELSKE OBRTI – PRILOŽNOSTI ZA REGIONALNI RAZVOJ POMURJA

Tatjana Vokić, prof. geog., univ. dipl. lit. komp.

Zavod Marianum Veržej – Center DUO, Puščenjakova 1,

SI – 9241 Veržej, Slovenija

e-naslov: tatjana_vokic@yahoo.com

Izvleček

V prispevku obravnavamo rokodelske obrti kot regionalni razvojni potencial Pomurja. Ugotavljamo trajnostno naravo rokodelskih dejavnosti, njihovo vlogo pri ohranjanju poseljenosti podeželja, vzdrževanju kulturne pokrajine, trajnostni rabi naravnih virov in kulturni razpoznavnosti pomurske regije. Predstavljamo Center domače in umetnostne obrti v Veržej, ki deluje v smeri vzpostavljanja sistematičnega ohranjanja in razvoja rokodelskih obrti in s tem spodbujanja regionalnih razvojnih potencialov Pomurja.

Ključne besede: rokodelska obrt, Pomurje, regionalni razvoj, kulturna in naravna dediščina, Center domače in umetnostne obrti Veržej.

CRAFTS – REGIONAL DEVELOPMENT MOBILE OF POMURJE

Abstract

Article presents crafts as a regional development potential of Pomurje. We assess the sustainable nature of crafts, their meaning for preservation of populous rural areas, maintenance of cultural landscape, sustainable use of natural resources and cultural identification of Pomurje region. We present the Centre of domestic and artistic crafts in Veržej which operates in the direction of establishing systematic preservation and development of crafts and at the same time stimulation of regional development potentials of Pomurje.

Keywords: crafts, Pomurje, regional development, cultural and natural heritage, Centre of domestic and artistic crafts Veržej.

1. Uvod

V preteklosti so bile na celotnem območju Pomurja razvite številne rokodelske obrti, ki so imele pomembno ekonomsko in socialno vlogo za lokalno prebivalstvo. Surovine in materiale za izdelke so rokodelci pridobivali iz naravnega okolja ter jih prilagajali vsakdanjim in ekonomskim potrebam podeželja in mestnih naselij. Vzporedno z družbenim in gospodarskim razvojem se danes v Pomurju s posameznimi rokodelstvi ukvarja vse manj ljudi, med mladimi pa zanje ni zanimanja. Poleg posegov stroke v reševanje omenjene problematike je potrebno dvigniti raven splošne ozaveščenosti lokalnih prebivalcev o pomenu ohranjanja rokodelstva kot kulturne dediščine in identitete Pomurja ter kot izjemnem razvojnem potencialu regije.

2. Trajnostna vez med naravnim in kulturnim okoljem

Rokodelstvo odraža razmerje med človekovim naravnim in kulturnim okoljem, kar je bilo v preteklosti zlasti razvidno na podeželju. Človek ob Muri je znal v svoji okolici poiskati ustrezne surovine za posamezne rokodelske panoge ali pa je izkoristil naravne danosti za lastno pridelavo delovnega materiala. Ilovnata prst panonskega sveta je ponudila v izobilju glino za lončarjenje, za pletarske izdelke so v murskih in drugih obrečnih logih poiskali šibje, les in trsje in s koruznih polj jeseni „kožuhali“ ličje, iz ržene in pšenične slame so spleтали okrasje za bivalne prostore in pokrivali strehe hiš, iz lanu pa tkali oblačila in notranjo opremo kmečkih gospodinjstev. Poleg teh najpomembnejših regionalnih specifik je bilo razvito tudi medicinarstvo in svečarstvo, kovaštvo, izdelovanje rož iz krep papirja in druge rokodelske panoge, ki so bile razširjene po celi Sloveniji.

Po dostopnih podatkih o prostorski razširjenosti rokodelskih obrti (Gačnik in Horjan 2008; notranje evidence Centra DUO) ugotovimo, da so te dokaj enakomerno razporejene v porečju Mure: lončarstvo in keramičarstvo (Pečarovci, Lemerje, Filovci, Ljutomer, Krapje, Trimlini), kovaštvo (Martjanci, Puconci, Grabonoš, Razkrižje), kolarstvo (Stara Gora), sodarstvo (Gančani, Boreci, Drakovci), slamokrovstvo (Sovjak, Trdkova, Krašči, Fikšinci), čevljarstvo (Rogašovci), medicinarstvo in svečarstvo (Ratkovci, Murska Sobota), pletarstvo iz koruznega ličja (Mala Polana, Kamovci, Odranci, Turnišče), pletarstvo iz slame (Lipovci, Gančani, Šalamenci), pletarstvo iz šibja (Šalamenci, Križevci, Veliki Brebrovnik), vezilstvo (Čentiba, Ivanovci), tkalstvo (Hodoš), vrvarstvo (Gančani), izdelki iz krep papirja (Gančani, Kukeč, Moščanci), izdelovanje remenk (Grad, Motovilci, Dobrovnik), umetnostno strugarstvo (Vaneča), izdelki iz lesa (Šalovci, Bratonci, Žižki, Velika Polana, Dolnja Bistrica). Pri tem je pomembno poudariti, da se veliko prebivalcev Pomurja z rokodelstvi ukvarja na svojem domu kot z ljubiteljsko dejavnostjo in so tako izvzeti iz registrov osebnega dopolnilnega dela ali drugih podjetniških oblik. Natančnih raziskav o njihovem številu ni.

Slika 1: Tradicionalni lončarski izdelki. (Foto: T. Kikec)

Predpostavimo lahko, da je ravno gospodarska in infrastrukturna odrezanost Pomurja od preostale Slovenije pogojevala ohranitev pestre rokodelske dejavnosti v dokaj aktivnem

stanju. Vendar je bolj nerazveseljivo dejstvo, da je povprečna starostna struktura nosilcev rokodelske obrti nad 50 let, hkrati pa mladi ne izkazujejo zadostnega zanimanja za učenje oz. nadaljevanje in razvoj kulturne dediščine Pomurja (notranje evidence Centra DUO). Danes smo sicer veliko manj odvisni od naravnega okolja in tudi potrebe po izdelkih za vsakdanjo rabo so veliko bolj številne, vendar se v ospredje postavlja vprašanje trajnostne rabe naravnih virov in ohranjanja videza kulturne pokrajine.

Bogataj v svoji knjigi *Mojstrovine Slovenije* (1999, 14) navaja primer lončarstva. V preteklosti je lončar poiskal ustrezno glino v svojem okolju, jo izkopal, predelal in iz nje oblikoval lončeno posodo. Ko se je ta razbila ali ni več služila svojemu namenu, jo je uporabnik vrgel na pot, ki je vodila do njegove hiše, ali na kako drugo mesto, ki ga je bilo treba zasuti z drenažnim materialom. Razbita lončevina se je tako vrnila v zemljo, iz katere je nastala. Dandanes razbitih lončenih posod ne moremo odlagati na asfaltirane ceste. Vprašanje, ki se ob tem zastavlja pa je, kako bi nepregledne množice plastičnih izdelkov, ki danes končajo na smetiščih sveta, vrnilo zemlji. Drug primer (Bogataj 1999, 56) je pletarstvo iz vrbovega šibja. Hitro rastoče vrbe ob potokih in rekah so vsako leto porezali, da so dobili gradivo za pletarske izdelke. Hkrati so tudi očistili obrežja, da se ob nevihtah in močnih deževjih voda ni zadrževala in poplavljala. Z opuščanjem pletarstva se bregovi rek in potokov zopet zaraščajo.

Poseben poudarek na poznavanju naravnih lastnosti materialov, obdelavi s človeku in naravi neškodljivimi sredstvi ter opremljenosti rokodelskih izdelkov z okolju prijazno embalažo dajejo tudi v katalogih standardov strokovnih znanj in spretnosti za poklicne kvalifikacije s področja obrtnih tehnik (Center RS za poklicno izobraževanje).

3. Regionalno-razvojni potenciali rokodelske obrti

Sistematično ohranjanje rokodelske dediščine in usposabljanje novih nosilcev rokodelskih obrti lahko pomembno prispeva k dvigu zaposlitvenih kompetenc na območju Pomurja, socialni vključenosti ranljivih družbenih skupin, k razvoju pomurskih turističnih destinacij, varovanju okolja in ohranjanju kulturne pokrajine. Vse to lahko pomurska regija izkoristi kot svoje konkurenčne prednosti pri privabljanju kapitala, čezmejnem sodelovanju in razvoju človeških virov.

Kot primer dobre prakse lahko izpostavimo Pomelaj, zadrugo za razvoj podeželja iz Male Polane, ki deluje kot podeželsko razvojno jedro (PRJ). Naloga PRJ je zagotoviti takšno ekonomsko, socialno in kulturno življenjsko raven podeželskega prebivalstva, ki bi preprečila depopulacijo in povečala privlačnost podeželja kot bivalnega prostora. Pomelaj tako izvaja več programov usposabljanja, namenjenih predvsem brezposelnim ženskam in mladim na podeželju ter invalidom, ki so vsebinsko zasnovani na rokodelskih obrteh (pletarstvo iz koruznega ličja, slamokrovstvo) in kmetijskih panogah tega območja (peka domačega peciva, predelava sadja, zeliščarstvo) ter vzpodbujanju podjetniških veščin. Razvojna funkcija PRJ pa je usmerjena tudi k razvoju novih izdelkov in storitev, kjer se rokodelski izdelki povezujejo s kmetijskimi pridelki (npr.: lončene posodice z medom, bučnim oljem, lonec za moko, pletene košarice, glinena posoda za vino, ...) ter tako omogočajo dodatne vire zaslužka v regiji (Vokić 2005).

Kot smo omenili v prejšnjem poglavju, so rokodelske delavnice dokaj enakomerno razporejene po celotnem območju Pomurja. Večina med njimi je odprta za javnost ali pa so

rokodelci pripravljeni izvajati izobraževalne delavnice za obiskovalce, v čemer se kažejo potenciali za razvoj t. i. doživljajskega turizma v Pomurju. Gre za mehko obliko turizma, ki gradi na aktivnem obiskovalcu in njegovih doživljajih v turistični destinaciji. Lončarstvo Bojnec v vasi Filovci, t. i. lončarski vasi, je primer uspešnega povezovanja rokodelske obrti s turističnim trženjem. Obiskovalci imajo možnost opazovati lončarja pri njegovem delu, se sami preizkusiti za lončarskim vretenom, kupiti njegove izdelke in si v neposredni bližini delavnice ogledati rekonstrukcije panonskih »cimprač«.

Da je rokodelstvo potrebno nujno pojmovati kot dodano vrednost pomurske turistične destinacije je razvidno tudi iz Regionalnega razvojnega programa Pomurske regije za 2007–2013 pod razvojno prioriteto 1 – gospodarski razvoj in razvoj turizma (programi in produkti, ki imajo osnovo v kulturni in naravni dediščini, razvoj ponudbe doživljajskega turizma, razvoj eko turizma).

4. Center domače in umetnostne obrti v Veržeu

Obrtno-podjetniška zbornica Slovenije je skupaj z etnologom, dr. Janezom Bogatajem, zasnovala mrežo desetih regijskih rokodelskih centrov (v obliki konzorcija), ki naj bi nastali v Ribnici, Sežani, Mariboru, Kropi, Idriji, Slovenj Gradcu, Rogaški Slatini, Slovenski Bistrici, Filovcih in Veržeu, medtem ko bi bil osrednji v Ljubljani. Center domače in umetnostne obrti – Center DUO v Veržeu je prvi in trenutno edini delujoči izmed vseh, nastal pa je leta 2006 v okviru Zavoda Marianum Veržej. Rokodelska znanja in veščine severovzhodne Slovenije poskuša posredovati mlajšim generacijam skozi izobraževalne delavnice in raziskovalne tabore. V letu 2008 smo organizirali etnološki raziskovalni tabor za dijake in študente, 8 delavnic umetnostnega kovaštva za dijake, ki jih je podprlo Ministrstvo za šolstvo in šport RS, ter 2 delavnici umetnostnega kovaštva in pletarstva iz slame v okviru Čarne Mure, festivala za mlade Pomurja. Vseh udeležencev skupaj je bilo okoli 120. Ugotovili smo, da je potrebno izvajati sistematično promocijo rokodelstva na pomurskih osnovnih in srednjih šolah, vrtcih, varstveno-delovnih centrih, ljudskih univerzah ter pri drugih, neformalnih izobraževalnih združenjih in organizacijah. Med njegovimi osrednjimi dejavnostmi so ohranjanje slovenske kulturne dediščine, pospeševanje razvoja domače in umetnostne obrti ter strokovno razvijanje novih oblik izobraževanja za poklice domače in umetnostne obrti. Je pobudnik in ustanovitelj Združenja rokodelcev SV Slovenije in Regionalne ocenjevalne komisije za izdelke DUO. V partnerskem sodelovanju med Občino Veržej in Zavodom Marianum Veržej od marca 2008 v okviru Centra DUO deluje tudi TIC Veržej z namenom spodbujanja kulturnega turizma in trženja rokodelskih izdelkov v Centru DUO.

V letu 2008 se je Center DUO skupaj z drugimi partnerji prijavil na dva razpisa Evropskega sklada za regionalni razvoj, in sicer Program čezmejnega sodelovanja Slovenija-Madžarska 2007–2013 in Program čezmejnega sodelovanja Slovenija-Hrvaška 2007–2013.¹

Prijavljeni projekt za čezmejno sodelovanje z Madžarsko (Županiji Vas in Zala) se je nanašal na prednostno nalogo »Povečanje privlačnosti območja sodelovanja – Ohranjanje in razvoj kulture«. Izhajali smo iz ugotovitve, da je izobraževanje in usposabljanje starih in novih nosilcev rokodelske obrti pogoj za ohranitev čezmejne kulturne pokrajine, trajnostno uporabo tradicionalnih rokodelskih znanj in veščin, inovativno oblikovane produkte regionalne kulturne dediščine in okrepljeno zavest prebivalcev o skupni čezmejni rokodelski kulturni

¹ V času pisanja prispevka rezultati obeh prijav še niso bili znani. (op. a.)

dediščini in njenih lokalnih specifikah. V drugem projektu smo vzpostavili čezmejno sodelovanje z Varaždinsko in Medjimursko županijo pod prednostno nalogo «Gospodarski in družbeni razvoj – Razvoj turizma in podeželja». V projektu smo si zastavili izdelavo strokovnih smernic za kvalitetno vključevanje rokodelstva v turistično ponudbo, oblikovanje novih regionalnih turističnih destinacij ter dvig družbenih in zaposlitvenih kompetenc nosilcev rokodelskih obrti.

Center DUO podpirajo tako stroka kot tudi lokalne skupnosti in drugi pomembnejši akterji regionalnega razvoja severovzhodne Slovenije. To sodelovanje si želimo razvijati tudi v prihodnje, krepiti mednarodne vezi in spodbujati lokalni ter regionalni razvoj na osnovi rokodelske tradicije Pomurja.

5. Sklepne misli

Pomurje je vsekakor regija, ki lahko dobro izkoristi naravne in kulturne danosti pri svoji razvojni usmeritvi in prepoznavnosti v evropskem prostoru. Medtem ko v večini evropskih držav rokodelske obrti poznajo le skozi muzejske vitrine in eko-muzeje, konkurenčno prednost Pomurja predstavljajo še vedno aktivni rokodelci. Sistematično strokovno ohranjanje in razvoj rokodelskih znanj in veščin sta med bistvenimi predpogoji za razvoj človeških virov, gospodarski razvoj, trajnostno rabo naravnih virov in varovanje okolja, dodano vrednost regionalne turistične destinacije, ohranjanje kulturne identitete Pomurja in čezmejno povezovanje.

Viri in literatura

- Bogataj, J. 1999: Mojstrovine Slovenije: srečanja s sodobnimi rokodelci. Rokus, Ljubljana, str. 315.
- Center DUO, Veržej (Notranje evidence).
- Gačnik, A. in Horjan, G. (ur.) 2008: Po poteh rokodelcev ob slovensko-hrvaški meji. Znanstvenoraziskovalno središče Bistra, Ptuj, str. 192.
- Regionalni razvojni program Pomurske regije 2007–2013. Medmrežje: <http://www.rra-mura.si/> (29. 11. 2008).
- Vokić, T. 2005: Podeželsko razvojno jedro Pomelaj: Zadruga za razvoj podeželja Velika Polana. V: Geomix, let. 11. št. 2, str. 42–44.

CRAFTS – REGIONAL DEVELOPMENT MOBILE OF POMURJE

Summary

Crafts are reflecting the relationship between human's natural and cultural environment what was in the past especially evident in the rural areas. Man living by river Mura knew how to find suitable material in his surroundings for particular crafts branches or he made good use of natural conditions for his own production of working material.

From the accessible data we can ascertain that today crafts are relatively equally disposed in the Mura river basin: pottery and ceramics (Pečarovci, Lemerje, Filovci, Ljutomer, Krapje, Trimlini), blacksmithing (Martjanci, Puconci, Grabonoš, Razkrižje), wheelwright (Stara

Gora), cooperage (Gančani, Boreci, Drakovci), thatch roofing (Sovjak, Trdkova, Krašči, Fikšinci), shoemaking (Rogašovci), honey and candle making (Ratkovci, Murska Sobota), basketry (Mala Polana, Kamovci, Odranci, Turnišče, Lipovci, Gančani, Šalamenci, Šalamenci, Križevci, Veliki Brebrovnik), fancy working (Čentiba, Ivanovci), weaving (Hodoš), ropery (Gančani), paper flowers (Gančani, Kukeč, Moščanci), Easter eggs (Grad, Motovilci, Dobrovnik), artistic wood turning (Vaneča), wooden products (Šalovci, Bratonci, Žižki, Velika Polana, Dolnja Bistrica).

Today we are much more independent from the natural environment and also the needs for the daily used products are much more numerous, but there is the question about the sustainable use of natural resources and preserving the maintenance of cultural landscape coming in forefront.

One of the institutions that operate in the direction of establishing systematic preservation and development of crafts is the Centre of domestic and artistic crafts in Veržej. The main (existing and planned) activities of the centre are education and qualifying people (mostly rural inhabitants) for different crafts branches, developing innovative products of regional cultural heritage, awareness raising and incorporating the crafts into the tourist offer.

Systematically preservation and development of crafts knowledge and skills are one of the important preconditions for the human resources development, economic development, sustainable use of natural resources, environmental protection, added value of regional tourist destination, preservation of cultural identity of Pomurje and cross-border connections.